

NAUJOS PSICHOAKTYVIOSIOS MEDŽIAGOS

NTAKD

NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

NAUJOS PSICHOAKTYVIOSIOS MEDŽIAGOS

Informacinis leidinys
2025

Recenzentai:

Gabija Mikulevičienė, klinikinės toksikologijos gydytoja,
Respublikinė Vilniaus universitetinė ligoninė
Dr. Inga Bankauskienė, „Europos prevencijos programos“
nacionalinė trenerė, Vilniaus universiteto lektorė.

Leidinyje naudojami nuotraukos iš: <https://pixabay.com/>;
<https://unsplash.com/>;
<https://www.pexels.com/>; <https://www.shutterstock.com/>;
www.erowid.org; European Union Drugs Agency, EUDA,
<http://www.euda.europa.eu>.

TURINYS

Sąvokos	4
1. Kas yra nauja psichoaktyvioji medžiaga (NPS)?	6
2. Kuo skiriasi naujos psichoaktyviosios medžiagos nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų?	7
3. Ar NPS draudžiamos Lietuvoje?	9
4. Iš kur atsiranda NPS?	10
5. Kaip NPS yra ženklinamos?	10
6. Kokios NPS vartojimo formos?	12
7. Kokia NPS keliami rizika?	14
8. Kaip sužinome apie NPS?	16
9. NPS ir teisės aktai?	19
10. Kokios yra NPS grupės?	20
Sintetiniai kanabinoidai	21
Sintetiniai katinonai	25
Sintetiniai opioidai	28
11. Koks NPS poveikis?	32
12. Svarbūs gydytojo toksikologo patarimai ir pastebėjimai apie naujas psichoaktyvias medžiagas	34
13. Kaip NPS reguliuojamos pasaulyje?	36
14. Kaip NPS reguliuojamos Europoje?	37
15. Kaip NPS reguliuojamos Lietuvoje?	39
16. Kaip greitai sužinoti, kokios NPS ir kitos narkotinės, ir psichotropinės medžiagos kontroliuojamos Lietuvoje?	40
Kontaktai	42

KAM SKIRTAS ŠIS LEIDINYS?

Visiems, o labiausiai tiems, kurie savo darbinėje veikloje susiduria su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis ir su asmenimis, galimai vartojančiais tokias medžiagas – Lietuvos policijos ir muitinės pareigūnams, sveikatos priežiūros, švietimo ir socialines paslaugas teikiančiams specialistams bei kitiems.

Šiame leidinyje parengta informacija grindžiama duomenimis, kuriuos Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas renka iš daugybės valstybės ir tarptautinių institucijų ir įstaigų, ją apibendrina, analizuoja bei vertina Lietuvos, Europos ir pasaulio kontekste.

Leidinyje pateikiama informacija apie naujas psichoaktyvias medžiagas – kas tai, kokios tai medžiagos, jų rūšys, galimos formos, vartojimo būdai, poveikis sveikatai ir pan. Taip pat čia rasite naudingos informacijos ne tik apie naujas psichoaktyvias medžiagas, bet ir apie jų teisinį reglamentavimą pasaulyje, Europoje ir Lietuvoje.

SĄVOKOS

Narkotikas – tai nuodinga, svaigi medžiaga, veikianti centrinę nervų sistemą, galinti sukelti fizinę ar psichologinę priklausomybę.

Narkotinės ir psichotropinės medžiagos – į Sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintus kontroliuojamų medžiagų sąrašus įrašytos gamtinės ar sintetinės medžiagos, kurios dėl kenksmingo poveikio ar piktnaudžiavimo jomis sukelia sunkų žmogaus sveikatos sutrikimą, pasireiškiantį asmens psichine ir fizine priklausomybe nuo jų, ar pavojų žmogaus sveikatai.

Kontroliuojamų narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašai (Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašai) – Sveikatos apsaugos ministerijos tvirtinami narkotinių ir psichotropinių medžiagų, kurioms taikomas Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymu nustatytas kontrolės režimas, sąrašai.

Europos Sąjungos narkotikų agentūra (EUDA, angl. European Union Drugs Agency, EUDA) – yra Europos Sąjungos (ES) agentūra, kuri renka ir analizuoja turimą informaciją apie narkotikus ir jų vartojimą ES. EUDA teikia ES valstybėms narėms faktinę, objektyvią, patikimą ir palyginamą informaciją apie narkotikus, jų vartojimą ir jų padarinius Europoje. Ji siekia teikti duomenis, naudotinus formuojant politiką, ir suteikti kryptį kovos su narkotikais iniciatyvoms.

Reitox tinklas – Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos informacinis tinklas, kurį sudaro 27 ES šalys, Norvegija ir Turkija, bei Europos Komisija. Tinklas renka, lygina ir analizuoja informaciją apie globalią narkotikų paklausos, pasiūlos ir žalos mažinimo sritis apimančią situaciją. Reitox susieja nacionalines informacijos apie narkotikus sistemas ir tarnauja kaip pagrindinė priemonė, per kurią EUDA keičiasi duomenimis ir metodine informacija apie narkotikus ir jų vartojimą Europos Sąjungoje. Tinklą sudaro po vieną centrą (paskirta nacionalinė institucija ar agentūra) kiekvienoje ES valstybėje narėje. Reitox tinklo nariai yra atsakingi už duomenų apie narkotikus ir jų vartojimą rinkimą bei jų teikimą.

Sintetiniai kanabinoidai – tai grupė psichoaktyviųjų medžiagų, kurios imituoja kanapėse esančios psichoaktyvios medžiagos tetrahidrokanabinolio (THC) sukeltą psichoaktyvų poveikį.

Sintetiniai katinonai – tai grupė psichoaktyviųjų medžiagų, kurios yra panašios į augale Arabiniame dusūne (*Catha edulis*) esančią aktyviąją medžiagą katinoną ir kurios sukelia/imituoja panašų psichoaktyvų efektą kaip kokainas, amfetaminas, MDMA (ekstazis) ir kt.

Sintetiniai opioidai – tai grupė psichoaktyviųjų medžiagų, kurios imituoja tokių opioidų poveikį, kaip heroinas ar opiumas.

KAS YRA NAUJA PSICHOAKTYVIOJI MEDŽIAGA?

*Tai – natūrali
arba sintetinė
medžiaga.*

*Jos keliami grėsmė
visuomenės sveikatai
panaši į jau
kontroliuojamų
medžiagų keliamą
grėsmę.*

*Ji imituoja jau
kontroliuojamų
medžiagų
sukeliamą
efektą.*

Nauja psichoaktyvioji medžiaga (angl. New psychoactive substance, NPS) – grynos formos arba preparate esanti medžiaga, kuriai netaikoma nei 1961 m. Jungtinių Tautų bendroji narkotinių medžiagų konvencija su pakeitimais, padarytais 1972 m. protokolu, nei 1971 m. Jungtinių Tautų psichotropinių medžiagų konvencija, tačiau kuri gali kelti riziką sveikatai arba socialinę riziką, panašią į medžiagų, kurioms taikomos konvencijos, keliamą riziką.

NPS

(anglų k. New psychoactive substances, NPS)

Tai termino „nauja psichoaktyvioji medžiaga“ trumpinys, naudojamas pasauliniame kontekste, taip pat ir šiame leidinyje.

2

KUO SKIRIASI NAUJOS PSICHOAKTYVIOSIOS MEDŽIAGOS NUO NARKOTINIŲ IR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ?

Pagrindinis skirtumas – kontrolė tarptautiniu mastu, t.y. medžiagos, kurios NĖRA įtrauktos į Jungtinių Tautų konvencijas (1961 m. ir 1971 m.), yra laikomos naujomis psichoaktyviomis medžiagomis.

Kai NPS yra įtraukiamos į kurią nors Jungtinių Tautų konvenciją – 1961 m. bendrąją narkotinių medžiagų konvenciją arba 1971m. psichotropinių medžiagų konvenciją – jos yra laikomos narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis.

Naujos psichoaktyviosios medžiagos	Narkotinės ir psichotropinės medžiagos
<p data-bbox="157 724 496 772">Nekontroliuojamos tarptautiniu mastu</p> <p data-bbox="210 1086 463 1126">angl. New Psychoactive Substances</p>	<p data-bbox="636 730 944 778">Kontroliuojamos tarptautiniu mastu</p> <p data-bbox="586 978 992 1026">Narkotinių ir psichotropinių medžiagų konvencijos</p> <p data-bbox="605 1091 676 1123">1961</p> <p data-bbox="897 1091 967 1123">1971</p>

Šaltinis: Europos Sąjungos narkotikų agentūra, EUDA.

1 pav. Skirtumas tarp naujų psichoaktyviųjų medžiagų ir kitų narkotinių ir psichotropinių medžiagų

Narkotinė ir psichotropinė medžiaga (narkotikas)

pagal **Europos Sąjungos** teisės aktus*:

Tai medžiaga, kuriai taikoma

- 1961 m. Jungtinių Tautų bendroji narkotinių medžiagų konvencija, arba;
- 1971 m. Jungtinių Tautų psichotropinių medžiagų konvencija;
- Bet kuri iš medžiagų, išvardytų Tarybos pamatinio sprendimo 2004/757/TVR** priede.

Nauja psichoaktyvioji medžiaga

pagal **Europos Sąjungos** teisės aktus*:

Tai grynos formos arba preparate esanti medžiaga, kuriai netaikoma:

- Nei 1961 m. Jungtinių Tautų bendroji narkotinių medžiagų konvencija;
- Nei 1971 m. Jungtinių Tautų psichotropinių medžiagų konvencija, tačiau;
- Kuri gali kelti riziką sveikatai arba socialinę riziką, panašią į medžiagų, kurioms taikomos konvencijos, keliamą riziką.

* Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2023/1322;

(<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R1322>)

** 2004 m. spalio 25 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/757/TVR, nustatantis būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtos prekybos narkotikais srityje.

(<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02004F0757-20220818>)

AR NPS DRAUDŽIAMOS LIETUVOJE?

Medžiagos, kurios yra įtrauktos į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus, patvirtintus Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2000 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. 5, yra laikomos narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis ir yra kontroliuojamos vadovaujantis Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymu.

Narkotinė ir psichotropinė medžiaga

(pagal Lietuvos teisės aktus*)

Yra į Sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintus kontroliuojamų narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus įrašyta gamtinė ar sintetinė medžiaga.

Ji dėl kenksmingo poveikio ar piktnaudžiavimo ja sukelia sunkų žmogaus sveikatos sutrikimą, pasireiškiantį asmens psichine ir fizine priklausomybe nuo jos, ar pavojų žmogaus sveikatai.

Lietuvoje Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašai kasmet yra papildomi naujomis psichoaktyviosiomis medžiagomis.

*Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymas (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.48770/asr>)

Medžiagos, kurios yra įtrauktos į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus, (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.7B3B40DCD13A/asr>) patvirtintus Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2000 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. 5, yra laikomos narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis ir yra kontroliuojamos vadovaujantis Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymu. (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.48770/asr>)

IŠ KUR ATSIRANDA NPS?

Dažniausiai jos yra sintetinės nelegaliose laboratorijose Kinijoje, Indijoje ir kai kuriose Europos valstybėse.

Kasmet narkotikų rinka pasipildo keliasdešimt visiškai naujų psichoaktyviųjų medžiagų. Dažniausiai naujas psichoaktyviausias medžiagas dideliais kiekiais gamina Kinijoje ir Indijoje, iš ten jos gabenamos į Europą, o čia jos „perdirbamos“ į produktus, pakuojamos, ženklinamos ir pardavinėjamos, taip pat NPS yra nelegaliai gaminamos ir kai kuriose Europos valstybėse. Šiuo metu NPS dažniausiai įsigyjama internetu.

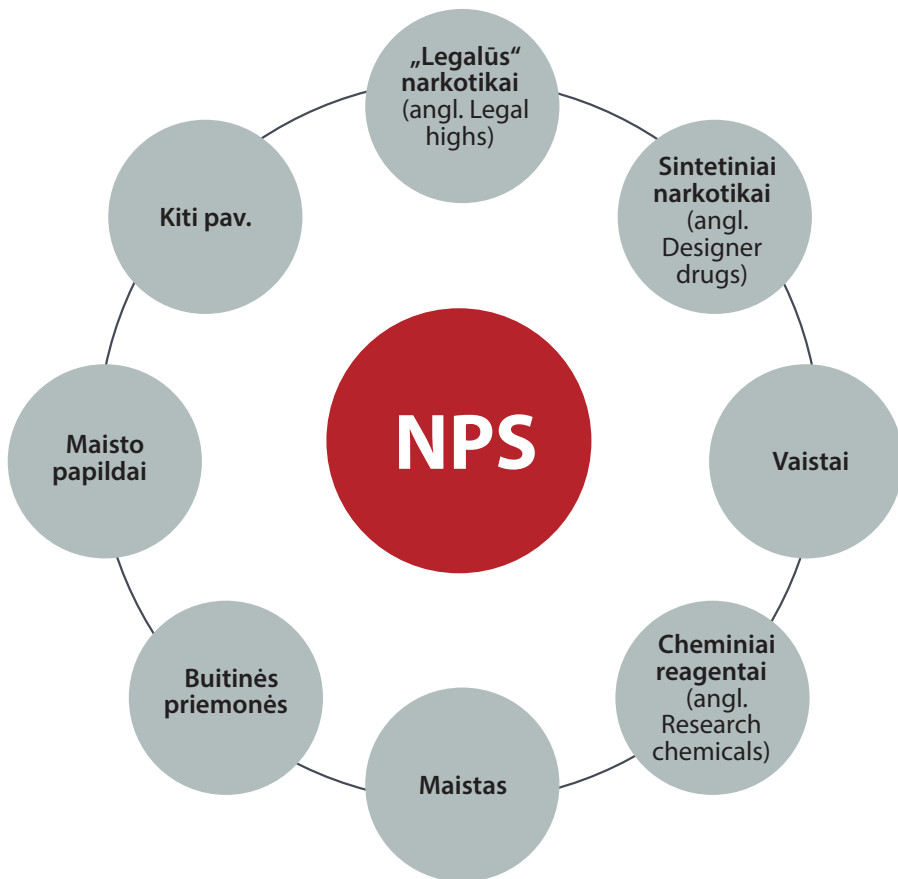
Internetas – pagrindinė tiek žinomų narkotikų, tiek naujų svaiginimui skirtų medžiagų prekybos vieta. Vis besiplečiančios technologinės galimybės sukuria ir vis naujas narkotikų platinimo bei įsigijimo galimybes, pavyzdžiui:

- Internetinėse prekyvietėse paviršiniame internete (angl. surface web);
- Taip pat „tamsiajame“ internete (angl. dark net, deep net);
- Socialinėje medijoje;
- Pokalbių programėlėse ir pan.

KAIP NPS YRA ŽENKLINAMOS?

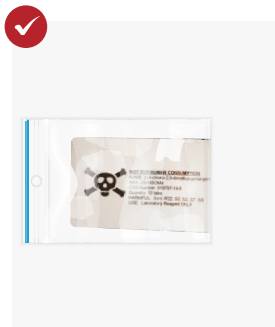
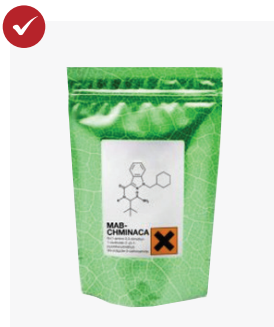
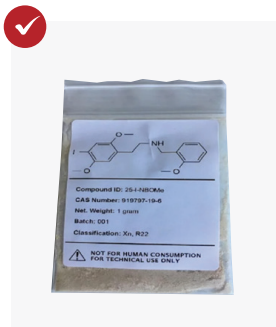
NPS dažnai yra specialiai ženklinamos klaidingai, paslepiant tikrąją jų paskirtį ir taip siekiant išvengti kontrolės.

NPS gali būti ženklinamos labai įvairiai, dažnai jos specialiai **ženklinamos klaidingai, taip siekiant jas paslėpti ir išvengti kontrolės**, o vartotojams parduodamos kaip įvairūs skirtingi produktai (žr. 2 pav.). Taip pat NPS savo kelią į rinką randa pristatant jas įvairiais cheminiais pavadinimais arba kaip vaistus, maisto papildus ir pan., kartais tikslinčiai nurodant, kad produktas net neskirtas žmonėms vartoti (pvz., laboratorijos reagentas, buitinės priemonės, trąšos ir t.t.).

2 pav. Naujų psichoaktyviųjų medžiagų ženklėjimas, jas platinant rinkoje

Dažnai NPS gali būti pardavinėjamos originaliais cheminiais pavadinimais arba slepiant po žinomais prekiniiais pavadinimais, taip pat sumaišytos su kitomis senai žinomomis narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, tokiomis kaip kokainas, heroinas, MDMA (ekstazis), vaistai ir kt. (žr. 3 pav.).

Šaltinis: www.erowid.org

3 pav. Naujų psichoaktyviųjų medžiagų pakuočių pavyzdžiai

6

KOKIOS NPS VARTOJIMO FORMOS?

NPS vartojimo formų įvairovė kasmet plečiasi, tad jos gali būti parduodamos ir vartojamos įvairiausiomis formomis: tabletėmis, kristalais, impregnuotais lapeliais, „markutėmis“, pleistrais, suktinėmis, žoliniais mišiniais, milteliais, druskomis, saldinais, kaip el. cigarečių skysčiai ir pan. (žr. 4 ir 5 pav.). Pasitaiko ir neįprastų formų NPS, pavyzdžiui, nosies purškalai ar įvairūs patrauklūs maisto produktai (kaip guminukai, šokoladas ir pan.).

Šaltinis: Europos Sąjungos narkotikų agentūra, EUDA;
<https://www.shutterstock.com>; www.erowid.org

4 pav. NPS vartojimo formų įvairovė

Taip pat NPS savo kelią į rinką randa pristatant jas įvairiais cheminiais pavadinimais arba kaip vaistus, maisto papildus ir pan., kartais tikslingai nurodant, kad produktas net nes skirtas žmonėms vartoti (pvz., laboratorijos reagentas, buitinės priemonės, trąšos ir t.t.).

5 pav. Įvairios naujų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo formos

Pasitaiko atveju, kai NPS yra platinamos kaip suklastoti vaistai, ypač benzodiazepino tipo ar kitų žinomų raminamųjų vaistų pavadinimais, pavyzdžiui, vaistinio preparato „Xanax“ tabletės (žr. 6 pav.). Tokiose ir panašiose formose platinamos NPS yra labai pavojingos, nes vartotojas dažniausiai net nežino, kad jų sudėtyje gali būti NPS, taip pat jų lengva perdozuoti bei sukelti ūmų apsinuodijimą.

6 pav. Suklastotų vaistinių preparatų, kurių sudėtyje rasta pavojingų NPS, pavyzdys (EUDA duomenys)

7

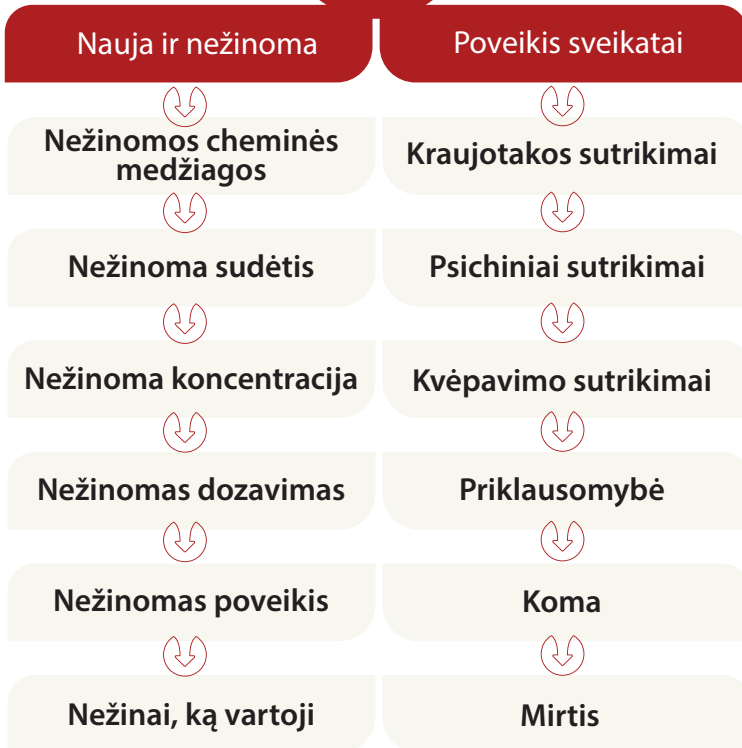
KOKIA NPS KELIAMA RIZIKA?

Dėl savo nežinomos sudėties, koncentracijos, dozavimo, poveikio NPS kelia didelę riziką žmogaus sveikatai.

NPS kelia rimtų socialinių ir sveikatos problemų ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje, nes (žr. 7 pav.):

- Dauguma NPS produktų sintetinami iš įvairių cheminių medžiagų, gaminami nelegaliose laboratorijose, todėl nei jų kokybė, nei koncentracija nėra žinoma, to paties produkto sudėtis nėra pastovi ar tikrinama;
- Nelegaliose laboratorijose kuriami vis nauji produktai, kurių rinkoje dar nebuvo, todėl gamintojų pristatomi kaip „legalūs“;
- Dažnai vartotojai, ypač jaunimas, klaidingai mano, kad NPS yra saugesni, nes „legalūs“, nauji, gražiai ir patraukliai supakuoti – tai skatina vartotojus elgtis rizikingai;
- NPS vartotojai dažniausiai nežino patys, ką vartoja, o tai ir tampa pagrindine stiprių apsinuodijimų ar net mirčių priežastimi.

NPS

7 pav. Naujų psichoaktyviųjų medžiagų keliama rizika sveikatai

Toks pats įsigytas NPS produktas negarantuoja tos pačios sudėties, nes nelegaliose laboratorijose pagamintose tabletėse ar kitos formos produktuose esantis veikliosios medžiagos kiekis nuolat kinta.

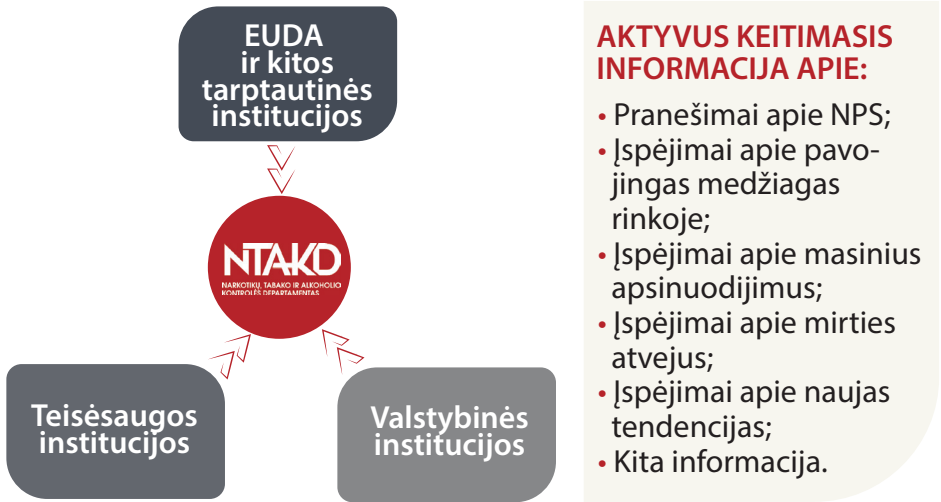
KAIP SUŽINOME APIE NPS?

Europos Sąjungos Ankstyvojo perspėjimo tinklas, kuriame dalyvauja ir NTAKD, nuolat keičiasi informacija apie naujas rinkoje pasirodžiusias psichoaktyvias medžiagas.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas (toliau – NTAKD) aktyviai bendradarbiauja su ES institucijomis, tokiomis kaip Europos Sąjungos narkotikų agentūra (EUDA), Pasaulio sveikatos organizacija (WHO), Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras (UNODC), Tarptautinė narkotikų kontrolės valdyba (INCB).

Vykdydamas Europos narkotikų ir narkomanijos informacinio tinklo (REITOX) nacionalinio centro funkcijas, NTAKD nuolat keičiasi informacija apie naujas rinkoje pasirodžiusias psichoaktyvias medžiagas, organizuoja narkotikų paplitimo analizei būtinų duomenų surinkimą, koordinuoja šios informacijos apsikeitimą tarp kompetentingų institucijų bei siūlo priemones, labiausiai tinkamas stebimų psichoaktyviu efektu pasižyminčių medžiagų pasiūlai ir paklausai mažinti (žr. 8 pav.).

NTAKD, kaip Reitox tinklo nacionalinis centras Lietuvoje, dalyvauja Ankstyvojo perspėjimo sistemos (angl. *Early Warning System, EWS*) veikloje, organizuoja rinkoje atsiradusių NPS, apie kurias informacija gaunama per EWS iš EUDA arba iš kitų atsakingų, kontrolę vykdančių institucijų, rizikos vertinimą bei siūlo priemones, naujų psichoaktyviu efektu pasižyminčių medžiagų kontrolei užtikrinti.

8 pav. Greitas keitimas informacija ir reagavimas į grėsmes

Toks greitas ir operatyvus keitimas informacija prisideda prie narkotinių ir psichotropinių medžiagų politikos formavimo Europoje, numatant bendras vartojimo tendencijas bei būtinas ribojimo ir kontrolės priemones narkotikų pasiūlos mažinimo srityje visoje Europoje.

NPS IR TEISĖS AKTAI?

Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys narkotines ir psichotropines medžiagas Lietuvoje:

Tarptautinis reglamentavimas

1961 m. Jungtinių Tautų Organizacijos bendroji narkotinių medžiagų konvencija

1971 m. Jungtinių Tautų psichotropinių medžiagų konvencija

Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) 2023/1322

Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva (ES) 2017/2103

Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymas

Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašai

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. sausio 6 d. įsakymas Nr. 5 „Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašų patvirtinimo“

„Dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų“

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. balandžio 23 d. įsakymas Nr. V-239

Nacionalinis reglamentavimas

9 pav. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų reglamentavimas Lietuvoje

Beveik 98 proc. NPS, kasmet naujai identifikuotų Europos rinkoje, pakliūva ir yra įrašomos į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus Lietuvoje.

NARKOTINIŲ IR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ SĄRAŠAI

Narkotinės ir psichotropinės medžiagos Lietuvoje suskirstytos į keturis sąrašus, vadovaujantis Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymu:

I sąrašas

- Narkotinės ir psichotropinės medžiagos, draudžiamos vartoti medicinos tikslams, išskyrus atvejus, kai į I sąrašą įrašytos medžiagos yra registruoto vaistinio preparato sudėtyje.

II sąrašas

- Narkotinės ir psichotropinės medžiagos, leidžiamos vartoti medicinos tikslams.

III sąrašas

- Psichotropinės medžiagos, leidžiamos vartoti medicinos tikslams.

IV sąrašas

- Narkotinės ir psichotropinės medžiagos, leidžiamos vartoti medicinos tikslams ir (ar) naudoti pramonės, nesusijusios su farmacijos produktais, tikslams.

Dauguma I-ojo sąrašo narkotinių ir psichotropinių medžiagų yra įtrauktos į narkotinių ir psichotropinių medžiagų darinių grupes, o kai kurios į sąrašą įrašytos individualiais pavadinimais.

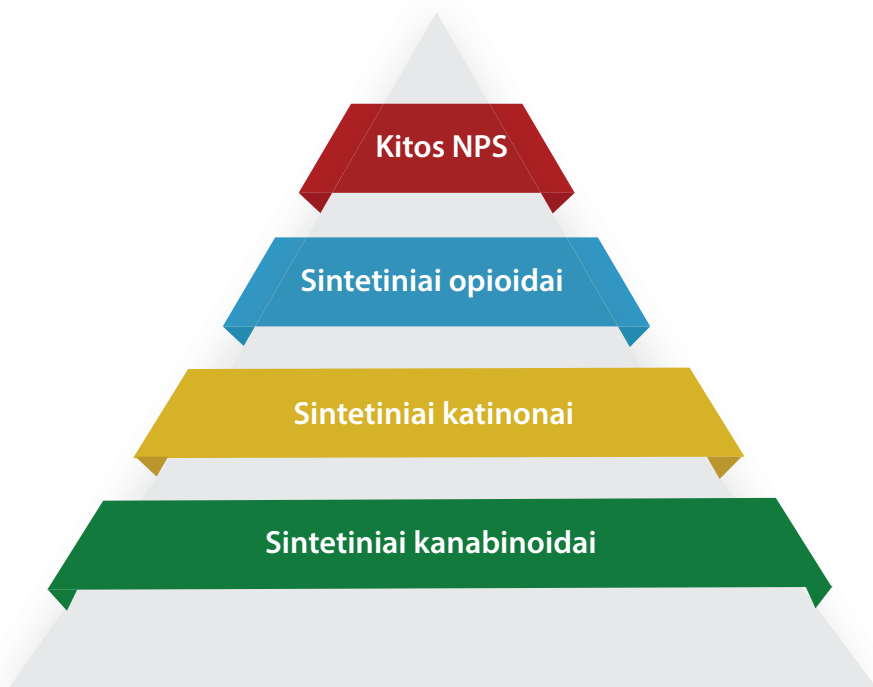
Visos II – IV sąrašuose esančios narkotinės ir psichotropinės medžiagos yra įtrauktos individualiais pavadinimais.

Šiems keturiems Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašams taikomi skirtingi kontrolės režimai ir reikalavimai, atsižvelgiant į medžiagas, esančias šiuose sąrašuose. Šiuos reikalavimus reglamentuoja Narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatymas.

KOKIOS YRA NPS GRUPĖS?

Europoje didžiausią NPS dalį sudaro sintetiniai kanabinoidai, sintetiniai katinonai, fenetilaminai ir sintetiniai opioidai.

Pagal savo cheminę struktūrą NPS yra skirstomos į grupes, pvz., sintetiniai kanabinoidai, katinonai, opioidai, fenetilaminai, triptaminai ir kt. Šios darinių grupės kasmet pasipildo naujomis narėmis, t.y. naujomis psichoaktyviomis medžiagomis, kurios aptinkamos Europos rinkoje. Europoje didžiausią NPS rinkos dalį sudaro sintetiniai kanabinoidai ir sintetiniai katinonai, imituojantys kanapių ir tokių žinomų medžiagų kaip kokainas, ekstazis, amfetaminas ir kt. poveikį, tačiau didelį susirūpinimą kelia ir nuolat kintanti ir besiplečianti sintetinių opioidų rinka (žr. 10 pav.).

10 pav. Įvairios naujų psichoaktyviųjų medžiagų grupės

Sintetiniai kanabinoidai – tai medžiagos, imituojančios kanapių poveikį ir dažnai platinamos kaip kanapių pakaitalas.

Tarp visų naujų psichoaktyviųjų medžiagų **sintetiniai kanabinoidai** sudaro didžiausią NPS rinkos dalį Europoje. Dažniausiai platinami kaip „legalūs“ kanapių pakaitalai, tačiau vartotojas gali net nežinoti, kad produkto sudėtyje yra sintetinių kanabinoidų. Rinkoje jie gali būti parduodami augalinės kilmės mišiniuose, kurie buvo jais apdoroti (pvz., apipurkštas tabakas ar kitoks augalinės kilmės mišinys), taip pat gali būti randami miltelių pavidalu, el. cigarečių skysčiuose ar kitokiose įvairiose formose. Pastaruoju metu produktų su sintetiniais kanabinoidais įvairovė didėja, ypač tarp gaminių su nedideliu kanapės veikliosios medžiagos tetrahidrokanabinolio (THC) kiekiu ar kitų medžiagų, pavyzdžiui, kanabidioliu (CBD). Didelį susirūpinimą kelia tai, kad dažnai į šiuos produktus įmaišoma ir kitų sintetinių ar pusiau sintetinių kanabinoidų, vartotojui to net nežinant.

Šie pusiau sintetiniai kanabinoidai dažnai yra atvirai parduodami kaip neva tai „teisėti“ THC ir kanapių pakaitalai įvairiose patraukliose formose, kaip, pavyzdžiui, maisto produktai (saldainiai, ypač guminukai), elektroninės cigaretės, o taip pat – pluoštinės kanapės dalys, apipurkštos arba sumaišytos su pusiau sintetiniais kanabinoidais (pvz., HHC, THCP, THCH, HHCO ir kt.), kurie taip pat kelia didelę riziką sveikatai.

Sintetiniai kanabinoidai dažniausiai sukelia mišrų poveikį, t.y. šių medžiagų veikimas gali būti įvairus – gali pasireikšti ir slopinantis, ir stimuliuojantis ar net haliucinogeninis poveikis.

KODĖL SINTETINIAI KANABINOIDAI PAVOJINGI?

Sukelia stiprius
apsinuodijimus.

Platinami
kaip „legalūs“ kanapės
pakaitalai.

Vartotojai nežino, ką
vartoja.

Aptinkami el.
cigarečių skysčiuose,
saldainiuose.

Lengvas
prieinamumas.

Reputacija kaip
pigaus ir galingo
svaigalo.

Įvairios patrauklios
vartojimo formos.

Sukelia staigią
mirtį.

11 pav. Sintetinių kanabinoidų keliami pavojai

SINTETINIŲ KANABINOIDŲ FORMOS, POVEIKIS, PAVYZDŽIAI

SINTETINIAI KANABINOIDAI			
<p>Pavadinimų pavyzdžiai (dažniausiai rinkoje platinami pavadinimais anglų k.)</p> <p>Daugiau nei 270 skirtingų kanabinoidų!</p>	<p>ADB-BUTINACA, MDMB-5Br-INACA, MDMB-4en-PINACA, 5F-ADB, JWH-210, JWH-[x], ir kiti.</p>	<p>HHC, HHC0, HHCP, HHCH, THCP, THCB, THCH, Delta-9-THC-C8, Delta-8-THCM, Delta-8-THCP, THCJD, ir kiti.</p>	<p>5F-EMB-PICA, 4F-MDMB-BINACA, CH-FUBBMPDORA, 5F-CUMYL-PINACA, MDMB-CHMICA, ADB-4en-PINACA, ir kiti.</p>
<p>„Gatvės“ pavadinimai</p>	<p><i>smile, purkšta žolė, chimkė, prūcha, K2, spice, sintetinė marichuana, dragon, silver spice, spice gold, spice diamond ir kiti.</i></p>		
<p>Vartojimo būdas</p>	<p><i>Įvairus, pvz., rūkoma, inhaliuojama, geriama, garinama, valgoma, impregnuoti popierėliai lipdomi prie burnos gleivinės.</i></p>		
<p>Vartojimo formos</p>	<p><i>Žoliniai mišiniai, apipurkšti sintetiniu kanabinoidu; Elektroninių cigarečių užpildai, skysčiai; Gali būti impregnuoti popieriuje, tirpinami skystyje, geriama kaip arbata; Gali būti milteliai, kristalai, tabletės, nosies purškalai, impregnuoti popierėliai „markutės“; Gali būti valgomųjų gaminių sudėtyje: saldainiai (guminukai, šokoladai, ledinukai), sausainiai, čipsai ir kt.</i></p>		
SINTETINIŲ KANABINOIDŲ VARTOJIMO POVEIKIS			
<p>Pojūčiai pavartojus</p>	<p><u>Psichiniai požymiai</u> Apsvaigimas, laimės pojūtis, liūdesys, paranoja, panika, išgąstis, baimės jausmas, kliesdėsiai, psichozė, haliucinacijos.</p> <p><u>Fiziniai požymiai</u> Išsiplėtę vyzdžiai (ne visada), susijaudinimas, atsipalaidavimas, išdžiūvusi burna, alquio priepuoliai, šnekumas, pykinimas, vėmimas, drebulys, karščio priepuoliai, sąmonės netekimas, traukuliai, staigus kraujospūdžio ir pulso ritmo sutrikimai, kvėpavimo, širdies veiklos sutrikimai.</p>		
<p>Poveikis sveikatai</p>	<p>Kraujo išsiliejimas į smegenis, traukuliai, ilgalaikiai atminties sutrikimai, širdies veiklos sutrikimai, sutrikusi kepenų ir inkstų veikla, infarktas, staigi mirtis.</p>		

Sintetiniai katinonai – tai medžiagos, imituojančios įvairių seniai žinomų stimuliantų, tokių kaip kokainas, ekstazis, amfetaminas ir kt., poveikį.

Sintetiniai katinonai (pvz., mefedronas (4-MMC), 3-CMC, alfa-PVP, metkatinonas) yra antra pagal dydį stebima NPS grupė. Tai medžiagos, kurios yra panašios į augalo *Catha edulis* veikliają psichoaktyviąją medžiagą katinoną.

Šios medžiagos paprastai platinamos kaip „legalūs“ tokių stimuliantų kaip amfetaminas, MDMA (ekstazis), kokainas ir kt. pakaitalai. Dažniausiai platinami miltelių, tablečių ar kristalų pavidalu.

Sintetiniai katinonai organizmą veikia stimuliuojančiai – sukliamas energijos antplūdis, euforija, tačiau perdozavus pereinama į nerimo būseną, kuri gali sukelti psichozę, kuomet asmuo tampa labai agresyvus, sumišęs, gali prasidėti haliucinacijos.

KODĖL SINTETINIAI KATINONAI PAVOJINGI?

Platinami kaip „legalūs“ kitų stimuliantų (pvz. kokaino) pakaitalai.

Vartotojai nežino, ką vartoja.

Stipri fizinė priklausomybė.

Gali sukelti agresijos protrūkius, psichozes ir panikos atakas.

Didelė perdozavimo ir mirties rizika.

Lengvas prieinamumas.

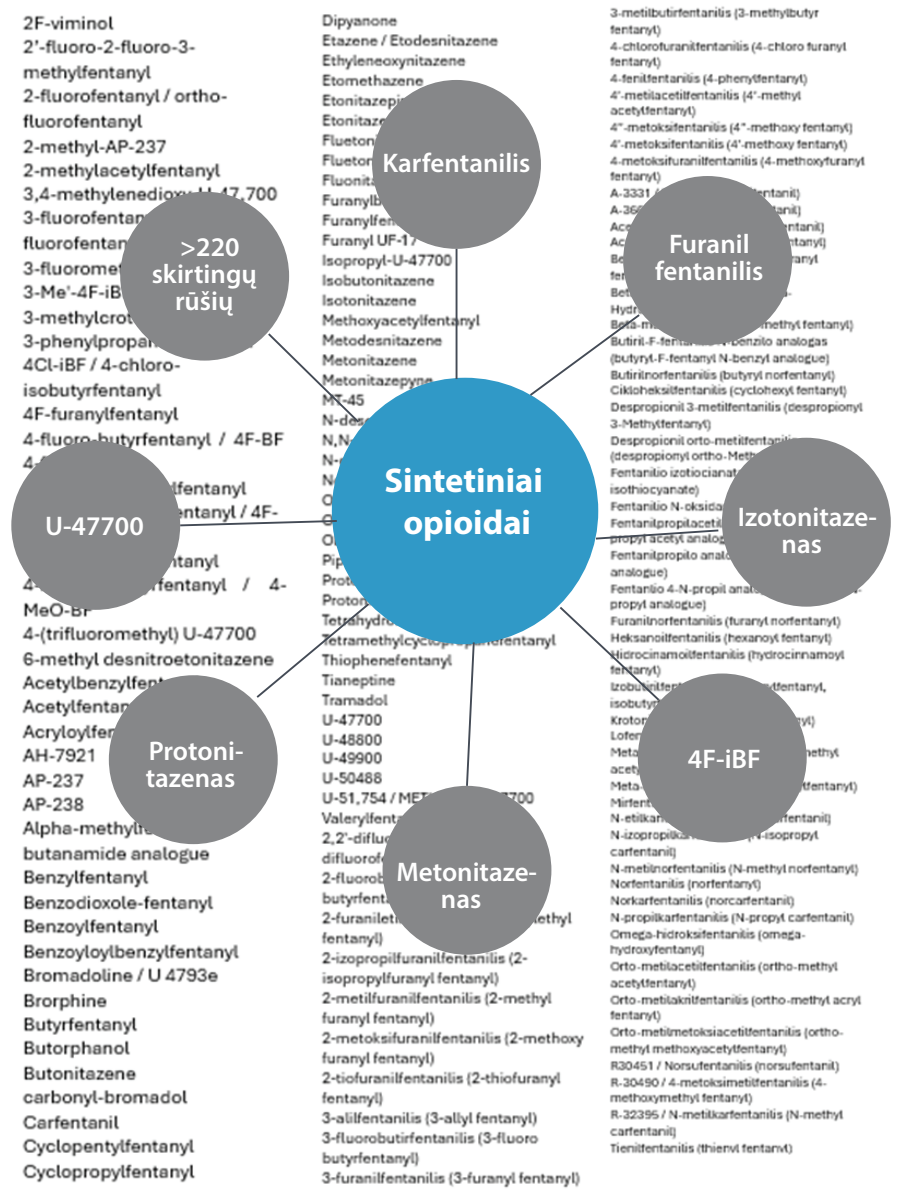
12 pav. Sintetinių katinonų keliami pavojai

SINETINIŲ KATINONŲ FORMOS, POVEIKIS, PAVYZDŽIAI

SINETINIAI KATINONAI			
Pavadinimų pavyzdžiai (dažniausiai rinkoje platinami pavadinimais anglų k.) Daugiau nei 170 skirtingų katinonų!	3-CMC, 3-MMC, 4-CMC (Clephedrone), 4-MMC (Mephedrone), [X]-CMC, [X]-MMC, [X]-FMC, [X]-MEC, Ir kiti.	Alpha-PVP, Alpha-PHP, Alpha-PPP, MDPV, MDPHP, Hexedrone, Pentedrone, Mexedrone, ir kiti.	Ephylone, Eutylone, Dipentylone, Pentylone, N-ethylpentedrone, N-ethylheptedrone, tBuONE, Methylone, ir kiti.
„Gatvės“ pavadinimai	<i>Kristė, kristalai, kristal, druskos, vonios druskos, flaka, zombių narkotikas, miau miau, mcat, fake cocaine, magic crystals, krilai.</i>		
Vartojimo būdas	<i>Vartojama per burną, uostoma, švirkščijama, purškiama į nosį, rūkoma.</i>		
Vartojimo formos	<i>Tabletės, milteliai, kristalai, skysčiai, kapsulės, kristaliniai milteliai.</i>		
SINETINIŲ KATINONŲ VARTOJIMO POVEIKIS			
Pojūčiai pavartojus	<p>Psichiniai požymiai Pasitenkinimo, euforijos pojūtis, pasitikėjimo savimi antplūdis, agresyvumas, judrumas, nemiga, dirglumas, haliucinacijos, nerimas, panika, dezorientacija, apatija.</p> <p>Fiziniai požymiai Energijos ir budrumo antplūdis, išsiplėtę vyzdžiai, padažnėję kvėpavimas, širdies ritmas, padidėjęs kraujospūdis, pakilus temperatūra, padidėjęs prakaitavimas, hiperaktyvumas, agresyvumas, nerišli kalba. Perdozavus – traukuliai, insultas, širdies nepakankamumas.</p>		
Poveikis sveikatai	Stipri fizinė priklausomybė, organizmo tolerancija (reikia vis dažniau ir didesnės dozės), uostant pažeidžiama nosies gleivinė, jei rūkoma – atsiranda kvėpavimo problemų, vartojant intraveniškai – abscesai. Netenkama svorio, apatija, psichozė, psichinis ir fizinis išsekimas, paranoja, nerimas. Gali atsirasti akustinės haliucinacijos, agresijos priepuoliai, depresija. Perdozavus pasireiškia raumenų skausmai, padažnėja pulsas, pakyla kūno temperatūra, galimi traukuliai, širdies veiklos sutrikimas, koma.		

SINTEINIAI OPIOIDAI

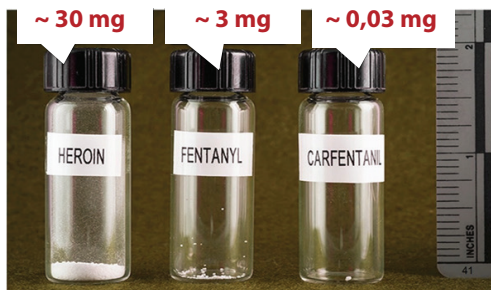
Sintetiniai opioidai – tai medžiagos, imituojančios seniai žinomų opioidų, pvz., heroino, opijsaus ar raminamųjų, migdomųjų vaistų poveikį.

Kasmet daugėja stiprių ir pavojingų **sintetinių opioidų** Europos rinkoje. Sintetiniai opioidai dažnai yra labai stiprios medžiagos, o tai reiškia, kad pakanka tik nedidelio kiekio medžiagos pagaminti daug dozių, o taip pat tai didina perdozavimo bei gyvybei pavojingo apsinuodijimo riziką.

Dalis sintetinių opioidų naudojami medicinos tikslams, kaip vaistai, tačiau pastaraisiais metais smarkiai išaugo sintetinių opioidų (ypač nitazeno tipo opioidų (nitazeni, benzimidazolai) ir fentanilio darinių) nelegalaus vartojimo rinka ir piktnaudžiavimas svaiginimosi tikslais. Dažnai sintetiniai opioidai aptinkami suklastotų raminamųjų, migdomųjų vaistų, tokių kaip, pavyzdžiui, „Xanax“ ar „Oksikodonas“, sudėtyje. Daugelis sintetinių opioidų siejami su sunkaus apsinuodijimo ir mirties atvejais ne tik Europoje, bet ir Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Dažniausiai Lietuvoje (nuo 2018 m.) randamas sintetinis opioidas – karfentanilis, kuris dažnai būna mišinyje su kitomis medžiagomis (metadonu, heroinu ir pan.). **Karfentanilio**, kaip ir daugelio kitų sintetinių opioidų, poveikis yra slopinantis ir **itin stiprus**, todėl jų lengva perdozuoti ir juos lengva gabenti labai mažais, sunkiai aptinkamais kiekiais, kurių pakanka tūkstančiams vartojimui skirtų dozių pagaminti (žr. 13 pav.).

„Mirtinos“ heroino, fentanilio ir karfentanilio dozės

Šaltinis: Bruce Taylor, New Hampshire State Police Forensic Lab

13 pav. „Mirtinos“ heroino, fentanilio ir karfentanilio dozės

Sintetinių opioidų poveikis yra slopinantis – pradžioje jaučiama euforija, atsipalaidavimas gali pereiti į kvėpavimo slopinimą, komą ir mirtį. Greitai išsivysto tolerancija ir fizinė bei psichinė priklausomybė.

Sintetiniai opioidai vis dažniau nustatomi narkotikų perdozavimo atvejais. Susirūpinimą kelia ir naujos, labai pavojingos bei paprastai naudojamos sintetinių opioidų vartojimo formos: pleistrai, nosies purškalai, padirbti vaistai ir pan. Taip pat kasmet vis atsirandantys nauji nitazeno tipo opioidai kelia grėsmę visuomenės sveikatai. Europos Sąjungos narkotikų agentūros duomenimis, nitazeni dažnai parduavinėjami ruošiniuose, kurie panašūs į gatvės heroiną, arba internete kaip „sintetinis heroinas“. Taip pat siūlomos jų tabletės, kurios parduodamos kaip neva receptiniai opioidai ar kitokie vaistai, pasitaiko atveju, kai siūlomi rūkyti paruošti mišiniai su nitazenu priemaisomis. Šie nauji nitazeno tipo opioidai siejami su narkotikų sukeltų mirčių skaičiaus padidėjimu Europoje, ypač Estijoje ir Latvijoje, kur jie sudaro ženklų mirtinų perdozavimo atvejų dalį.

SINTETINIAI OPIOIDAI IR PROFESINĖ RIZIKA

Sintetiniai opioidai kelia grėsmes ne tik visuomenės sveikatai, bet ir profesinę riziką savo kasdieniniame darbe su jomis susiduriantiems teisės saugos pareigūnams, pvz., policijos, muitinės, o taip pat ir pašto darbuotojams. Svarbu didelį dėmesį skirti tokių pareigūnų saugai, jiems vykdant savo tiesiogines funkcijas, nes pavojingų medžiagų buvimas rinkoje skatina imtis ypatingų asmens saugumo reikalavimų, vykdant savo pareigas. Pareigūnai, susidūrę su nežinomomis cheminėmis medžiagomis, o ypač įtariant sintetinius opioidus, turi būti ypač atsargūs ir neimti mėginių neapsaugotomis rankomis (ypač miltelių pavidalo) ar kitaip ardyti pakuočių, nenaudodami tinkamų asmeninių apsaugos priemonių (vienkartinių pirštinių, veido kaukių, respiratorių ir pan.).

**KODĖL
SINTETINIAI
OPIOIDAI
PAVOJINGI?**

Labai stiprūs – gyvybei pavojingas kvėpavimo slopinimas.

Vartotojai neturi patirties vartojant naujus opioidus.

Vartotojai nežino, ką vartoja.

Platinami kaip „legalūs“ kitų opioidų (pvz., heroino) ar vaistų pakaitalai.

Sintetiniai opioidai keičia heroiną.

Kasmet rinkoje daugėja naujų opioidų.

Naujos formos – nosies purškalai, pleistrai ir pan.

Didelė apsinuodijimų ir mirties rizika.

Didelė profesinė rizika.

14 pav. Sintetinių opioidų keliami pavojai

SINETINIŲ OPIOIDŲ FORMOS, POVEIKIS, PAVYZDŽIAI

SINETINIAI OPIOIDAI			
Pavadinimų pavyzdžiai (dažniausiai rinkoje platinami pavadinimais anglų k.) Daugiau nei 220 skirtingų opioidų!	Carfentanil, Furanylfentanil, Valerylfentanil, Acetylfentanil, Butyrfentanil, Benzylfentanil, ir kiti.	U-47700, U-49900, AH-7921, Etonitazepyne, Brorphine, 4F-BF, ir kiti.	Protonitazene, Metonitazene, Isotonitazene, Etonitazene, Etazene, [x]nitazene, ir kiti.
„Gatvės“ pavadinimai	<i>Karfis, čekis, fenta, China white, drop dead, synthetic heroin, grey death, fentaniliai.</i>		
Vartojimo būdas	<i>Švirksčiama, inhaliuojama, vartojama per burną, per nosį, rūkoma, garinama.</i>		
Vartojimo formos	<i>Milteliai, tabletės, kristalai, skystis, pleistrai, impregnuoti popierėliai („markutės“), nosies purškalai, elektroninių cigarečių užpildai, skysčiai.</i>		
SINETINIŲ OPIOIDŲ VARTOJIMO POVEIKIS			
Pojūčiai pavartojus	<u>Psichiniai požymiai</u> Atsipalaidavimas, euforija, slopinimas, mieguistumas. Poveikis panašus kaip ir kitų opioidų, tik trumpesnis. <u>Fiziniai požymiai</u> Skausmo numalšinimas, retas, paviršinis kvėpavimas, pykinimas, vėmimas, galvos svaigimas, nuovargis, galvos skausmas, vidurių užkietėjimas, prakaitavimas, siauri vyzdžiai, melsva oda, retas širdies dažnis, nėra atsako į stimulą.		
Poveikis sveikatai	Atsiranda fizinė ir psichinė priklausomybė, nutraukus vartojimą pasireiškia prakaitavimas, nerimas, viduriavimas, kaulų skausmas, pilvo spazmai, drebulys, širdies sutrikimai.		

KOKS NPS POVEIKIS?

NPS poveikis dažniausiai yra nenuspėjamas, nes tai naujos, nežinomos medžiagos, kurių sudėtis ir koncentracija taip pat nežinoma.

Priklausomybė – tai liga, kuri išsivysto, kai yra sutrikusi elgesio kontrolė, atsiranda fizinė priklausomybė, socialinės problemos ir rizikingas vartojimas – vartojama nepaisant daromos žalos. Taip pat medžiagos vartojamos gausiau ar ilgiau, nei planuota.

Gydytojas psichiatras priklausomybės sindromą diagnozuoja, jeigu asmuo per pastaruosius metus patiria bent 3 iš šių požymių:

- Stiprų norą vartoti psichiką veikiančią medžiagą;
- Sunkumą valdant savo elgesį, t. y. vartojimo pradžią, pabaigą arba intensyvumą;
- Fiziologinės abstinencijos būseną (jaučiami abstinencijos simptomai arba vartojama ta pati ar panaši medžiaga siekiant jų išvengti);
- Padidėjusią toleranciją medžiagai, rodančią, kad organizmas prisitaikė prie medžiagos, todėl trokštamam jos poveikiui pasiekti reikalingos vis didesnės dozės;
- Asmuo visiškai nesidomi kitais pomėgiais ar interesais; daug laiko skiria medžiagai gauti, vartoti arba atsigauti nuo jos poveikio;
- Asmuo medžiagą vartoja nepaisydamas akivaizdžiai žalingų padarinių, pvz., kepenų pažeidimo, depresijos būsenos po vartojimo ir pan.

Fizinė priklausomybė – tai būseną, kai organizmas prisitaiko prie psichoaktyviųjų medžiagų, o nustojus jas vartoti išryškėja abstinencijos (nutraukimo sindromo) požymiai.

Tolerancija – tam pačiam poveikiui pasiekti reikalingas vis didesnis medžiagos kiekis ar vis dažnesnis vartojimas.

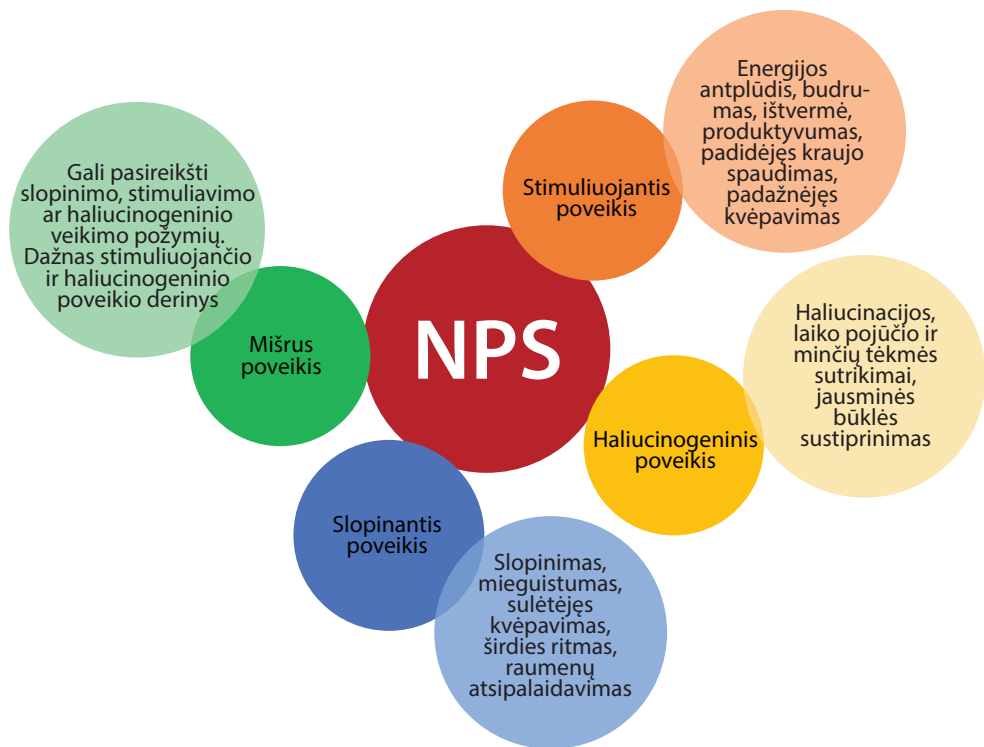
Naujų psichoaktyviųjų medžiagų poveikis sveikatai dažniausiai gali būti stimuliuojantis ir/arba slopinantis, ir/arba haliucinogeninis, ir/arba mišrus (žr. 15 pav.). Kartais išskiriamas dar vienas poveikis – disociatyvus. Tai dalis haliucinogeninio poveikio, kuomet asmuo jaučia asmenybės skilimą ar atsiskyrimą.

Mišrus poveikis reiškia, kad veikimas gali būti skirtingas, t. y. gali pasireikšti slopinimo, stimuliavimo ar haliucinogeninio veikimo požymių. Mišrus poveikis būdingas kai kurioms psichoaktyviosioms medžiagoms, tačiau dažniausiai pasitaiko vartojant psichoaktyviųjų medžiagų mišinius (pvz., heroinas su kokainu) ar perdozavimo / apsinuodijimo atveju. Pasireiškia mieguistumo, sąmonės slopinimo ir stipraus sujaudinimo būklių kaitaliojimusi. Dažnas stimuliuojančio ir haliucinogeninio poveikio derinys – kai juntamas ne tik energijos antplūdis, bet ir pakinta aplinkos, kvapų, spalvų suvokimas, atsiranda haliucinacijos, baimė.

Haliucinogeninis poveikis – tai haliucinacijos, jutiminių įspūdžių sąmyšis, laiko pojūčio ir minčių tėkmės sutrikimai, savęs pervertinimas, nusilpęs gebėjimas realiai vertinti situaciją, prieš pavartojimą vyraujančios jausminės būklės sustiprinimas. Gali būti jaučiamas ir asmenybės, ar jos dalies atsiskyrimas – disociacinis poveikis.

Stimuliuojantis poveikis reiškia, kad veikiama periferinė ir centrinė nervų sistema: jaučiamas energijos antplūdis, didesnis budrumas, ištvermė, produktyvumas, motyvacija, sumažėjęs maisto ir miego poreikio suvokimas, padidėjęs kraujo spaudimas, padažnėjęs kvėpavimas ir širdies ritmas.

Slopinantis poveikis yra priešingas stimuliuojančiam: centrinės nervų sistemos slopinimas, mieguistumo pojūtis, iniciatyvos, baimės jausmo slopinimas, sulėtėjęs kvėpavimas, širdies ritmas, raumenų atsipalaidavimas.

15 pav. Naujų psichoaktyviųjų medžiagų galimas poveikis

12

SVARBŪS GYDYTOJO TOKSIKOLOGO PATARIMAI IR PASTEBĖJIMAI APIE NAUJAS PSICHOAKTYVIAŠIAS MEDŽIAGAS

 Visų narkotinių ir psichotropinių medžiagų nėra įmanoma atpažinti, nes jų atsiranda vis daugiau ir dažnai jos būna mišiniuose su kitomis medžiagomis.

 Greitieji narkotikų testai tampa mažai efektyvūs, o laboratorinė diagnostika sunkiai pasiekama. Kokia medžiaga yra ar buvo vartojama, dažnai išlieka paslaptimi ne tik vartojančiam, bet ir psichoaktyviosios medžiagos pardavėjui. Tačiau, turint omenyje žmogaus sveikatą, tiksliai žinoti, kas suvartota, nėra visada būtina.

 Priešnuodžiai dažniausiai nėra efektyvūs – gali padėti tik tais atvejais, kai vartojamos medžiagos jungiasi su opioidiniais receptoriais. Kitais atvejais taikomas simptominis gydymas ir sudaro ma saugi aplinka.

 Esant šalia apsvaigusio žmogaus, svarbu įvertinti, ar yra potenciali grėsmė žmogaus gyvybei – ar yra saugi aplinka, ar reikalinga pradėti gaivinimo veiksmus pagal ABC algoritmą (airways, breathing, circulation). Jei situacija reikalauja – pradėti gaivinimą ir skirti priešnuodį – kartotines naloksono dozes įtariant slopinančias medžiagas – opioidus (simptomai: siauri vyzdžiai, retas, paviršinis kvėpavimas, melsva oda, retas širdies dažnis, nėra atsako į stimulą).

 Kitais atvejais (kai grėsmė gyvybei negresia), **svarbu suteikti saugią, ramią aplinką**, sumažinti aplinkos dirgiklių kiekį (sumažinti šviesą, išvesti į tylesnę aplinką, sumažinti aplinkinių žmonių skaičių) – tai mažina riziką sustiprinti medžiagos poveikį, pvz., sustiprinti haliucinacijas, sujaudinimą, nerimą, agresiją. Taip pat tinka kalbėti tyliau ramių balsu, vengti haliucinacijas ar stresą provokuojančių temų („Čia tikrai atrodo kaip kosmosas, tik žalių žmogeliukų trūksta“, „Iš kur pirkai narkotikus?“, „Tau dabar jau šakės, greičiausiai numirsi“ ir pan.).

 Visų psichoaktyvių medžiagų poveikis yra baigtinis, svarbu išlaukti, kol jis baigsis, užtikrinant tai, jog žmogaus fizinė ir psichinė sveikata ženkliai nepablogėtų, išvengiant traumų, sužalojimų, ryškių konfliktų. Sveikatos priežiūros įstaigose dažniausiai taikomas tik simptominis gydymas.

Gdytoja toksikologė Gabija Mikulevičienė

KAIP NPS REGULIUOJAMOS PASAULYJE (JUNGTINIŲ TAUTŲ MASTU)?

Šalis gali taikyti griežtesnes kontrolės priemones medžiagoms, jeigu ji mano, jog šios priemonės yra pageidautinos arba būtinos žmonių sveikatos apsaugai ir jų gerovei.

(JT 1961 m. Bendroji narkotinių medžiagų konvencija, 39 str.; JT 1971 m. psichotropinių medžiagų konvencija, 23 str.)

Kiekviena valstybė turi teisę taikyti tokias rinkos ribojimo ar kontrolės priemones naujoms psichoaktyviosioms medžiagoms (NPS), kokias laiko tinkamomis, išskyrus atvejus, kai bendru valstybių sutarimu, kažkurios NPS yra įtraukiamos į kurią nors iš Jungtinių Tautų konvencijų – 1961 m. bendrąją narkotinių medžiagų konvenciją ar 1971 m. psichotropinių medžiagų konvenciją. Tuomet šios NPS tampa narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, kurios kontroliuojamos tarptautiniu mastu.

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) arba valstybės narės gali inicijuoti medžiagos įtraukimą. Tokiu atveju formuojamas/pateikiamas oficialus pranešimas PSO su turimais duomenimis. Tuomet PSO Priklausomybės nuo narkotikų ekspertų komitetas, susidedantis iš nepriklausomų (medicinos ir narkotikų srities) ekspertų, pradeda šios medžiagos vertinimą, t.y. renka duomenis apie medžiagą iš valstybių narių (VN) ir kitų institucijų, atlieka mokslinį ir medicininį medžiagos įvertinimą, kurį vėliau pateikia Narkotinių medžiagų komisijai (CND). Kasmet vykstančioje CND sesijoje Vienoje, visos CND narės oficialiai balsuoja dėl siūlomų kontrolės priemonių konkrečioms NPS. Priimamas bendras sprendimas dėl NPS įtraukimo į kažkurią iš Konvencijų (žr. 16 pav.).

Jungtinių Tautų konvencijos – tiek 1961 m. bendroji narkotinių medžiagų (39 straipsnis), tiek 1971 m. psichotropinių medžiagų (23 straipsnis), leidžia šalims taikyti griežtesnes kontrolės priemones medžiagoms, jeigu šios priemonės yra būtinos žmonių sveikatos apsaugai ir jų gerovei.

Tarptautinė kontrolė – kaip medžiagos tampa kontroliuojamos pasaulyje (JT mastu)?*

PSO (WHO) ir Valstybės narės (VN)	
Gali inicijuoti medžiagos įtraukimą.	Pranešimas, informacija apie medžiagą (pavadinimas, statistiniai duomenys, tyrimų rezultatai ir pan.).
PSO ECDD (Priklausomybės nuo narkotikų ekspertų komitetas)	
Renka duomenis apie medžiagą (klausimynai supildyti VN, kitų institucijų duomenys, pvz., EUDA, UNODC, INCB ir t.t.).	Mokslinis ir medicininis medžiagos įvertinimas (piknaudžiavimas, efektai, žala, poveikis sveikatai ir kt.).
UN CND (JT Narkotinių medžiagų komisija)	
Balsavimas (CND narių) kasmetinėje CND sesijoje.	Priimamas sprendimas.
Tarptautinė medžiagos kontrolė	
Jeigu medžiaga įtraukiama į 1961 m. Konvenciją, sprendimas įsigalioja iš karto po sprendimo paskelbimo.	Jeigu medžiaga įtraukiama į 1971 m. Konvenciją, sprendimas įsigalioja po 180 d.

16 pav. NPS reguliavimas pasaulyje

14

KAIP NPS REGULIUOJAMOS EUROPOS SĄJUNGOJE?

ES valstybės narės naujoms psichoaktyviosioms medžiagoms savo teritorijoje gali taikyti arba nustatyti nacionalines kontrolės priemones, kurias jos laiko tinkamomis.

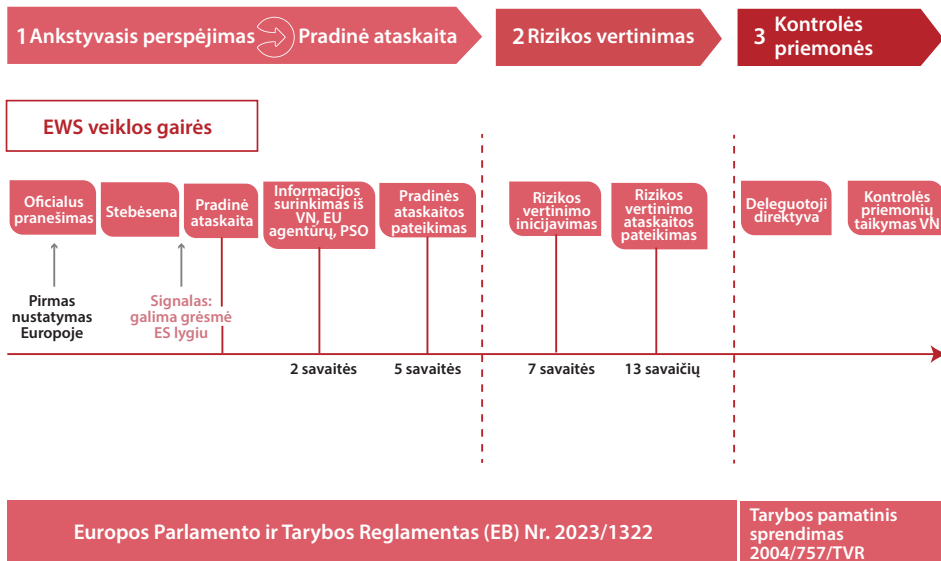
Europoje vis pasirodančių naujų psichoaktyviųjų medžiagų (NPS) skaičius ir įvairovė rinkoje paskatino valstybes nares imtis įvairių teisinių priemonių, skirtų kontroliuoti NPS rinką ir apsaugoti vartotojus nuo šių pavojingų medžiagų. Valstybės imasi priemonių, vadovaudamosi Jungtinių Tautų konvencijomis, reglamentais ir direktyvomis, tačiau viena iš

*PSO (angl. World Health Organisation, WHO) – Pasaulio sveikatos organizacija; PSO ECDD (Expert Committee on Drug Dependence) – PSO Priklausomybės nuo narkotikų ekspertų komitetas; UN CND (United Nations Commission on Narcotic Drugs) – Jungtinių Tautų Narkotinių medžiagų komisija; UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) – Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras; EUDA (European Union Drugs Agency) – Europos Sąjungos narkotikų agentūra; INCB (International Narcotics Control Board) – Tarptautinė narkotikų kontrolės taryba; JT – Jungtinės Tautos (United Nations).

pagrindinių problemų, siekiant efektyviai kontroliuoti NPS rinką, yra skirtingas nacionalinis teisinis reguliavimas įvairiose šalyse. Kiekviena ES valstybė rinkoje atsiradusias naujas medžiagas kontroliuoja taikydama nacionalines teises priemones, išskyrus atvejus, kai medžiagai pradėdama taikyti kontrolė Europos mastu.

ES kontrolė – kaip medžiagos tampa kontroliuojamos Europos Sąjungoje?

Trijų žingsnių metodas

17 pav. NPS reguliavimas Europos Sąjungoje

Jeigu EUDA, Europos Komisija (EK) arba dauguma valstybių narių mano, kad dėl vienoje ar keliose valstybėse narėse surinktos ir tarpusavyje pasidalintos informacijos apie NPS (ar kelias NPS) kyla susirūpinimas, kad ta NPS galėtų kelti pavojų sveikatai arba socialinę riziką ES mastu, EUDA gali pradėti rengti pradinę ataskaitą dėl tos konkrečios ar kelių NPS. Parengus ir pateikus Europos Komisijai pradinę ataskaitą, pradėdama bendras rizikos vertinimas, kurį atlieka Mokslinis komitetas, siekdamas įvertinti šios NPS arba NPS grupės keliamą riziką. Vadovaudamasi atliktu rizikos vertinimu, EK gali priimti deleguotąjį aktą, kuriuo iš dalies keičiamas Tarybos pamatinio sprendimo 2004/757/TVR priedas, siekiant jį papildyti viena ar keliomis NPS ir nustatyti, kad ši ar

šios NPS kelia didelę riziką visuomenės sveikatai ir, tam tikrais atvejais, didelę socialinę riziką ES lygmeniu, ir kad ši ar šios NPS turėtų būti įtraukta (-os) į termino „narkotikas“ apibrėžtį.

NPS, kuriomis papildytas šio pamatinio sprendimo priedas, atžvilgiu valstybės narės, kurios to dar nepadarė, užtikrina, kad įsigalioję įstatymai ir kiti teisės aktai, būtini, kad šio pamatinio sprendimo nuostatos būtų pradėtos taikyti toms NPS kuo greičiau, bet ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo deleguotojo akto, kuriuo iš dalies keičiamas priedas, įsigaliojimo dienos (žr. 17 pav.). Tokiu būdu NPS tampa kontroliuojama Europos mastu.

15

KAIP NPS REGULIUOJAMOS LIETUVOJE?

Lietuvoje naujos psichoaktyviosios medžiagos į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus yra įtraukiamos LR Sveikatos apsaugos ministro įsakymu.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas (NTAKD) jau nuo 2011 m. yra Europinio Reitox tinklo nacionalinis centras ir dalyvauja Ankstyvojo perspėjimo sistemos (angl. Early Warning System, EWS) apie naujas psichoaktyvias medžiagas veikloje, organizuoja rinkoje atsiradusių NPS, apie kurias informacija gaunama per EWS iš Europos Sąjungos narkotikų agentūros (angl. European Union Drugs Agency, EUDA) arba iš kitų atsakingų, kontrolę vykdančių institucijų, rizikos vertinimą ir siūlo priemones NPS kontrolei užtikrinti (žr. 18 pav.).

NPS kontrolė Lietuvoje

EUDA

- Oficialūs pranešimai apie pirmą kartą nustatytas NPS Europoje

Komisija

- 20 ekspertų;
- Naujų medžiagų rizikos vertinimas;
- Pasiūlymai LR SAM dėl kontrolės priemonių taikymo NPS.

NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

NTAKD

- Ankstyvojo perspėjimo sistemos (Early Warning System) informacija;
- Informacija iš valstybinių institucijų.

LR Sveikatos apsaugos ministerija

- LR SAM Ministro įsakymas dėl Sąrašų papildymo

Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašai
18 pav. NPS reguliavimas Lietuvoje

NTAKD renka, sistemina ir analizuoja visą gautą informaciją apie rinkoje atsirandančias ir platinamas NPS. Kelis kartus per metus NTAKD organizuoja Tarpžinybinės psichoaktyvų efektą sukeliančių medžiagų rizikos vertinimo komisijos, kuri nagrinėja ir vertina informaciją apie psichoaktyvų efektą sukeliančias medžiagas, posėdžius. NTAKD, vadovaudamasis Komisijos sprendimais, teikia siūlymus Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai dėl medžiagų įtraukimo į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus.

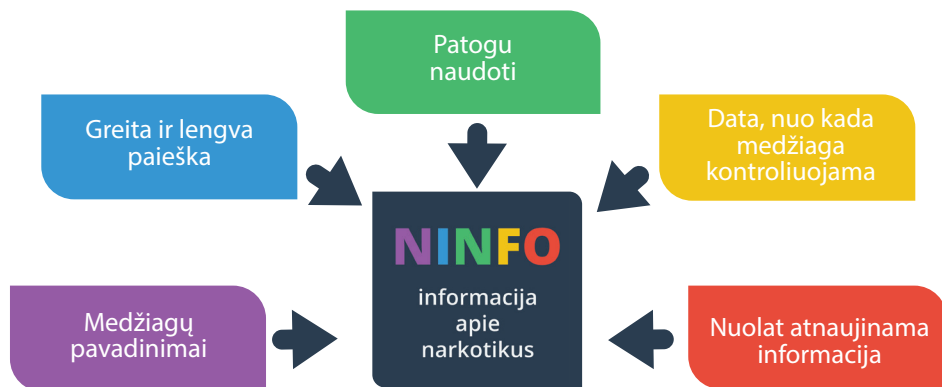
Esant būtinybei kuriai nors į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus dar neįtrauktai NPS nedelsiant pritaikyti rinkos ribojimo priemonės Lietuvoje, NTAKD direktoriaus sprendimu gali būti pritaikomos laikinosios apribojimo priemonės konkrečiai NPS, kurio metu galioja visiškai šios NPS draudimas. Laikinių apribojimo priemonių taikymo naujoms psichoaktyviosioms medžiagoms tvarka yra reglamentuota Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatyme.

16

KAIP GREITAI SUŽINOTI, KOKIOS NPS IR KITOS NARKOTINĖS IR PSICHOTROPINĖS MEDŽIAGOS KONTROLIUOJAMOS LIETUVOJE?

NINFO – įrankis, padedantis rasti informaciją apie Lietuvoje kontroliuojamas narkotines ir psichotropines medžiagas.

NINFO (Informacija apie narkotikus) – tai NTAKD sukurtas informacinis įrankis apie narkotines ir psichotropines medžiagas (įskaitant ir naujas psichoaktyvias medžiagas), kontroliuojamas Lietuvoje (<https://visuomene.ntakd.lt/>), t.y. medžiagas, kurios yra įtrauktos į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus Lietuvoje. NINFO yra inovatyvi ir patogi e. paslauga visuomenei ir specialistams, pateikianti išsamią informaciją apie taikomas rinkos ribojimo priemones narkotinėms ir psichotropinėms medžiagoms (žr. 19 pav.).

19 pav. NINFO pateikiama informacija

Prisijungę prie NINFO (užsiregistravus kaip vartotojui su savo el. paštu), rasite šią informaciją apie narkotines ir psichotropines medžiagas, kontroliuojamas Lietuvoje:

- Kontroliuojamos medžiagos bendrinis pavadinimas, cheminis pavadinimas, kiti galimi medžiagos pavadinimai (cheminiai, gatvės ir pan.);
- Darinių grupės, kuriai priklauso medžiaga (jeigu ji patenka į kurią nors darinių grupę), pavadinimas;
- Įtraukimo į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus data (t.y. nuo kada narkotinei ar psichotropinei medžiagai taikomos kontrolės priemonės);
- Aktyvi nuoroda į teisės aktą, kuriuo ir kada medžiaga buvo įtraukta į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus.

Kasmet (bent kelis kartus per metus), kuomet Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašai yra papildomi naujomis medžiagomis, NINFO yra atnaujinama.

Vartotojų patogumui NTAKD specialistai NINFO įrankį paruošė ir anglų kalba tad šis įrankis gali padėti įvairių užsienio šalių valstybinių ir teisėsaugos institucijų specialistams bei fiziniams asmenims lengvai rasti informaciją anglų kalba, aiškiai ir greitai nustatyti narkotinės ar psichotropinės medžiagos kontrolės statusą Lietuvoje.

NINFO rasite čia: <https://visuomene.ntakd.lt/>

KONTAKTAI

SRITIS	ĮSTAIGA	KONTAKTAI
Konsultacijos NPS ir kitų narkotinių ir psichotropinių medžiagų klausimais	NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO KONTROLĖS DEPARTAMENTAS www.ntakd.lrv.lt	Bendras tel. nr. +370 706 68 060 Konsultacijų tel. nr. +370 706 63 192 el. p. ntakd@ntakd.lt Šv. Stepono g. 27A, LT- 01315 Vilnius
Konsultacijos apsinuodijimų klausimais	FARMAKOLOGINIO BUDRUMO IR APSINUODIJIMŲ INFORMACIJOS SKYRIUS (Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos padalinys) https://vvkt.lrv.lt/lt/informacija-apie-apsinuodijimus/apsinuodijimui-skirta-informacija/	Tel. nr. +370 52 362 052 (visą parą)
Konsultacijos narkotinių ir psichotropinių vaistų klausimais	VALSTYBINĖ VAISTŲ KONTROLĖS TARNYBA prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos www.vvkt.lt	Tel. nr. + 370 620 78 646 el. p. vvkt@vvkt.lt
Skubiosios pagalbos numeris, skirtas išsikviesti pagalbos tarnyboms: policijai, priešgaisrinei gelbėjimo tarnybai, greitajai medicinos pagalbai ar aplinkosaugai	BENDRASIS PAGALBOS CENTRAS	Tel. nr. 112

Informacijos šaltiniai:

1. Europos Sąjungos narkotikų agentūra, EUDA. <http://www.euda.europa.eu/>.
2. Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikalstamumo prevencijos biuras, UNODC. <http://www.unodc.org/>.
3. Europos narkotikų vartojimo paplitimo ataskaita: tendencijos ir pokyčiai. Europos Sąjungos narkotikų agentūra, 2023-2024.
4. Sužinok daugiau apie naujas psichoaktyvias medžiagas ir ne tik. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, 2020.
5. Oficiali Europos Sąjungos interneto svetainė, https://europa.eu/european-union/index_lt.
6. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2017/2103.
7. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2023/1322.
8. 2004 m. spalio 25 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/757/TVR, nustatantis būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtoms prekybos narkotikais srityje.
9. Lietuvos Respublikos narkotinių ir psichotropinių medžiagų įstatymas.
10. Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2024 m. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas, 2024, <https://ntakd.lrv.lt/lt/administracine-informacija/metiniai-pranesimai/>.
11. Valstybinė lietuvių kalbos komisija, <http://www.vlkk.lt/>.
12. Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema, <https://ekalba.lt/>.
13. Visuotinė lietuvių enciklopedija, <https://www.vle.lt/>.

NTAKD

NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS